

STIPE GUNJAČA

RAD MUZEJA HRVATSKIH STARINA U GODINI 1951.¹

U godini 1951. bio je otežan rad muzeja zbog smanjenja personala, do kojeg je došlo u toku te godine. Na početku godine bivši kustos muzeja prof. Josip Posedel opredijelio se za nastavničko zvanje i napustio muzej, te je njegovo mjesto ostalo nepopunjeno cijele godine. Bibliotekar Vjekoslav Hatze prestao je služiti sredinom godine, pa je tako sav stručni posao pao na direktora, asistenta konzervatora i klesara restauratora.

Ove se godine pomakao naprijed problem muzejske zgrade, koji najviše tišti upravu muzeja, te se može registrirati dvojak uspjeh. U prvom redu uporno negodovanje uprave muzeja zbog nametnutog joj adaptiranja starih kuća za Muzej hrvatskih starina u srcu Dioklecijanove palače naišlo je na razumijevanje od strane nove uprave Jugoslavenske akademije, te je ona obustavila dalji rad na adaptiranju i time se odustalo od naumljenog smještaja muzeja u nepoželjnom ambijentu. Drugo, u nastojanju, da se obustavom adaptacije ni na časak ne zagasi hitno pitanje nove zgrade, uprava muzeja zainteresirala je N. O. grada Splita, da bi joj se omogućio drugi teren za novogradnju. Odbor je pokazao puno razumijevanje i susretljivost, a naročito tajnik drug Jakov Odrlić, koji je s intenzivnom spremnošću podržavao nastojanja uprave muzeja. Odbor nam je stavio u izgled besplatan teren za novogradnju. O tomu je direktor muzeja dne 8. XI. obavijestio Predsjedništvo Jugoslavenske akademije uputivši joj apel za gradnju, koji se radi historijata ovog pitanja ovdje iznosi:

»Usprkos svim mojim pokušajima od g. 1945. do danas i unatoč samom zalaganju Akademije nije se riješilo najteže pitanje u aktuelnoj problematici muzeja u Hrvatskoj pa i u Jugoslaviji, a to je pitanje zgrade Muzeja hrvatskih starina. Nema u zemlji ni najmanjeg regionalnog muzeja, koji ovoliko trpi

¹ Prošli broj Starohrvatske prosvjete redigovao se g. 1951., a za godinu 1950. Međutim iz tehničkih razloga štampanje se oteglo, te je taj broj izišao g. 1952. Moj prikaz u njemu pod naslovom »Rad Muzeja hrvatskih starina od oslobođenja do danas« uključuje godinu 1950., a ovdje se nastavlja godinom 1951.

zbog – može se reći – golog krova. Prošlo je punih deset godina, otkako naj-znamenitiji i najbogatiji muzej narodnih starina leži po magazinima. Već deset godina zbog rata i stjecaem neprilika to golemo blago stoji daleko od očiju naroda i tako nehotice dijeli sudbinu s onim, čega treba da se jedan narod srami.

Naprotiv, ovaj muzej je postao isključivo narodnom voljom i s njegovom materijalnom pomoći, i to u borbi s tuđinom, koji je nijekao našu prošlost u Dalmaciji. Narodnom voljom i pomoći, te zalaganjem inicijatora iskrsla je iz zemlje velika naučna i dokumentarna građa, a malo je naroda u Evropi, koji spomenike svoje prošlosti mogu usporediti s našim bilo po kvalitetu, po kvantitetu ili po starosti.

Zamislimo samo, što bi sve drugi napredni narodi učinili, da smjeste to, što imamo mi, samo kad bi oni to imali!

Teška je, doista, konstatacija, da sve to odavna čeka na zgradu i nije moguće vjerovati, da se stvari ovako drže u zemlji, koja pokazuje toliko smisla, volje i konkretnih dokaza za napredak nauke, da se u zemlji punoj uspravnih skela ne može, baš nikako, podići jedna i za gradnju muzeja, u kojemu bi se nastavili dostojno čuvati, razgledati i proučavati preostaci materijalne i duhovne kulture vlastitih pređa!

Mislim, da se dosada nije našao pravilan put za postignuće tako elementarne potrebe, da se nije shvatila težina činjeničkog stanja, niti se to prenijelo u pravom svijetlu na nadležno mjesto. Stoga molim druge akademičke članove Prezidijuma, da pitanje izgradnje zgrade za Muzej hrvatskih starina u Splitu stave na dnevni red, kako bi se ono pomaklo sa mrtve točke i muzej dovelo u stanje, da služi narodu i nauci.

Mogu Vas ujedno obavijestiti, da osamljen i svojom skromnom snagom, kad sam ovdje, neprestano radim na promicanju našeg problema i da sam u naj-novije doba našao na razumijevanje i potporu mjesnog N. O. U suradnji s njim izabran je novi položaj za gradnju muzeja. Nalazi se u centru grada, a izvan Dioklecijanove palače. Prostor je idealan s obzirom na sve praktične strane. Gradski N. O. je spreman da nam ga rezervira, ali samo u slučaju, ako će uskoro doći do gradnje, jer inače ne može odoljeti traženju drugih interesenata. Ja mislim, da ćemo izgubiti mnogo, ako ovu prigodu ne iskoristimo.

Stavljajući Vam stvar na srce molim odgovor, koji bi mi u svemu služio za dalje ravnanje.

Direktor muzeja
(Dr. Stjepan Gunjača)«

Jugoslavenska akademija odgovorila je na ovaj apel dopisom od 19. prosinca 1951. pod br. 155/51. U odgovoru se kaže, da je uprava Akademije nakon razmotrenog predmeta i sastavljenog prijedloga I. odjela odlučila Predsjedništvu predložiti ponudu na prihvata. Ujedno se ovlašćuje direktor muzeja, da utvrdi, da li bi Predsjedništvo N. O. grada Splita bilo voljno rezervirati odnosno zemljište ne insistirajući pritom na nekim čvrstim rokovima, jer takve Akademija ne bi mogla prihvatiti zbog perspektiva investicionih kredita u 1952. godini, koje su radi štednje dosta slabe.

I tako smo sada ušli u najnoviju fazu pitanja azila, negdje desetu po redu od osnutka muzeja u Kninu!

Djelatnost muzeja u ovoj godini ispoljila se više na terenu, gdje su od početka svibnja do početka studenoga vršena arheološka iskopanja i konzerviranje otkrivenih objekata arhitekture, a manje u samom muzeju, gdje su se dogotovili nacrti prošlogodišnjih iskopina, vršeno fotosnimanje i nastavila se restauracija i rekonstrukcija kamenih spomenika.

Arheološka iskopanja

Iskopanja su se vršila u selu Biskupiji kod Knina i u Pridrazi kod Novigrada. Iskopanja u Biskupiji imala su u glavnom karakter revizije; to je zapravo bio nastavak prošlogodišnjeg rada. Ove godine dogotovilo se revidiranje Stupova, nastavilo na Crkvini, izvršilo na Lopuškoj glavici i na Bukorovića podvornicama. Na ovim posljednjim proširilo se iskopanje izvan područja revizije, na susjednim česticama, gdje se dosada nikad nije iskapalo. Usto napravljena su tri pokušaja: na oranici Tode Popovića, kod kuće Mije Prijića i kod kuće braće Jaramaz.

1. *Stupovi*. U prošlogodišnjem broju glasila naveli smo, da se radilo na revidiranju Stupova. Ali se rad nije završio zbog jesenskih kiša. Ove godine dovršila se revizija, te je tako pretražena sva crkva kao i čestica, na kojoj se ona nalazi. Osim toga zahvatile su se i dvije susjedne čestice Avre Maksimovića na sjeveru i sjeverozapadu, koje dosada nijesu bile istraživane. Na Stupovima se nalaze ostaci poznate trobrodne bazilike sa kontraforima i ugrađenim zvonikom na pročelju, a objekt je objelodanio Frano Radić («Ostanci starohrvatske bazilike na glavici „Stupovi“ u Biskupiji kod Knina», Starohrvatska prosvjeta, stara serija VI, Knin 1901, str. 63 do 83). Bazilika je g. 1907. bila zatrpana. Tloert joj je donio Radić u spomenutoj radnji, odakle su ga preuzeli drugi, no on nije tačan. Već je Marun g. 1907. za drugog iskopanja uočio temelje zidova manje prostorije uz južnu stranu bazilike. Opći nedostaci ranijih zahvata, ovo Marunovo naknadno iskopanje, kao i siromašan nalaz predmeta, sve je to jačalo želju za revizijom, te se ona g. 1950. i 1951. izvršila. Ni revizija nije iznijela na svijetlo znatnijih arhitektonskih nalaza. Pronađeno je 147 komada sitnih fragmenata (vidi sl. 5) razlupanog crkvenog namještaja, među kojima je najvažniji i najveći ulomak tegurija sa ostacima ptice, što je pomoglo, da se spoje prije pronađeni dijelovi jedne strane tegurija.

U posljednje vrijeme utvrđeno je, da je crkva na Stupovima bila posvećena sv. Ceciliji (v. moju radnju »Kako i gdje je svršio hrv. kralj Dimitrije Zvonimir, s dodatkom o grobu kralja Zvonimira na Kapitolu kod Knina«, Rad Jugosl. akademije 288, Zagreb 1952, str. 205) te se tako prividni topografski nesklad vijesti u »Historia Salonitanorum pontificum« Tome Arcidakona i vijesti iz nje prerađene u Dodatku hrv. redakcije Ljetopisa Popa Dukljanina, miri sa viješću u kronici Ivana Tomasića, da je Zvonimir bio ubijen kod crkve sv. Cecilije. Ta konstatacija mnogo je pridonijela rješavanju pitanja o načinu Zvonimirove smrti, pa je stoga bilo veoma važno, da se ime crkve sa više strana potvrdi. Budući da prije pronađeni preostaci trabesa nose na sebi tragove natpisa, postojala je opravdana nada, da bi revizija mogla iznijeti na javu i natpis, koji bi to ime spominjao. Iz sviju navedenih razloga

išlo se dosta u širinu, i na dosada neistraživane čestice, pa je pretražena površina od 3000 m². Što se više išlo k periferiji, nada se sve više gubila, no ona još nije izgubljena. Budući da je crkva na glavici, a niz glavicu se kamenje lako obara, to nije isključeno, da će nekad nešto iskrsnuti i sa njiva pod Stupovima.

Revizija je inače unijela novih zapažanja u tlocrtnoj osnovi crkve i njome je crkva kao važni historijsko-topografski objekt ostala za uvijek otkrivena. Budući da objekt na Stupovima nije dosada sistematski obraden, to će se on i cjelokupan nalaz kod njega obraditi u jednom od idućih brojeva ovog glasila.

2. *Nastavak revizije na Crkvini u Biskupiji.* Godine 1950. obavljena je revizija Crkvine na njenu najvećem dijelu, za koji se prema pričanju radnika znalo, da je za prvih radova bio nalazima najizdašniji. Tom prigodom revidirana je unutrašnjost starohrvatske bazilike, zatim sve što se nalazi ispred nje kao i sa strane njenih bokova, dapače i seoski put na tom segmentu (vidi o tomu izvještaj o reviziji iskopina g. 1950. u Ljetopisu Jug. akademije br. 57, god. 1953.). No budući da se tada na istočnoj strani zahvatilo samo 2 m u širinu (iza začelja crkve i priležećeg samostana), tu se prestalo kopati ispred novog nasipa, koji je podignut za gradnje Meštrovićeve spomen-crkve, u nakani, da se nastavi drugi put. Tako se god. 1951., dok se čekalo, da sazore usjevi na Bukorovića podvornicama, pretražio južni segment ispod Meštrovićeve spomen-crkve. Tom prigodom se otkrilo 28 starohrvatskih grobova, a u nekima i prilozi naušnica i prstenja. U jednom grobu našlo se malih preostataka istrule tkanine. Ktome pronašlo se u nasipu nekoliko kamenih ulomaka, od kojih je vrijedno posebno istaći donji dio reljefa, vjerojatno anđela, simbola evanđeliste Mateja. Taj ulomak se po frakturi spaja s prije pronađenim gornjim dijelom tijela. Predmet je pripadao kamenoj rešetki i njega u ovom broj glasila objelodanjuje dr. Kruno Prijatelj.

Budući da se starohrvatskim grobovima nije našlo kraja, to nas ova konstatacija vodi do zaključka, da se grobovi i dalje nastavljaju, te će se morati pretražiti u idućim zahvatima.

3. *Revizija Lopuške glavice u Biskupiji.* Gledaj o tome u prednjoj radnji u ovom broju glasila pod naslovom »Starohrvatska crkva i groblje na Lopuškoj glavici u Biskupiji kod Knina«.

4. *Revizija i iskanje na Bukorovića podvornicama u Biskupiji.* O pređašnjim radovima na ovom položaju bilo je dosta govora u mojoj radnji, koja je izišla u prošlogodišnjem broju ovog glasila pod naslovom »Četvrta starohrvatska crkva u Biskupiji kod Knina i groblje oko nje«. Na položaju »četvrte crkve«, na podvornici Aćima Bukorovića izvršila se g. 1939. revizija, a ove godine se nastavilo na susjednoj čestici, koja je vlasništvo Milke Bukorović ud. Đure i nalazi se istočno od preostataka crkve. Osim revidiranja vršila su se prvi put iskanja na česticama zapadno od crkve, i to na podvornicama: Stane Bukorović, na drugoj čestici Milke Bukorović, drugoj čestici Aćima Bukorović, u bašti Aćima Bukorovića, pa na čestici braće Jaramaz. Na istočnoj čestici Milke Bukorović, gdje je Marun g. 1929. iskapao sada se revizijom pronašlo 35 grobova, a u nekima je bilo priloga. Na ostalim česticama, koje su se prvi put istraživale, pronašlo se također 37 starohrvatskih grobova. U nekim od tih grobova bilo je priloga. Pronašlo se naušnica,

prstenja, ognjila i lonaca. Našao se i pokoji grobni prilog izvan grobova u prevrtanoj zemlji. Začudo od očekivanih arhitektonskih dijelova crkve nije se u zemlji pronašao nijedan; samo se u zidnoj ogradi bašte Aćima Bukorovića pronašao jedan impost.

Ovdje je vrijedno istaći, da se na podvornici Milke Bukorović, koja je istočno od crkve, naišlo na neolitsku keramiku u 2,5 m dubine, o čemu je bila obaviještena uprava Arheološkog muzeja u Splitu, a rad se na tom mjestu prekinuo, da ga nastavi taj muzej.

5. *Pokusni rov na njivi Todora Popovića u Biskupiji.* Južno od »Crkvine« u Biskupiji, a preko novo sagrađenog puta na njoj, nalazi se vinograd braće Madžara, nekoć vlasništvo Hrvatskog starinarskog društva u Kninu, gdje je Marun u svoje doba istraživao i nailazio na starohrvatske grobove. Bez sumnje je to pripadalo nekoć cjelokupnom kompleksu groblja na »Crkvini«. Do Madžareva vinograda nalazi se njiva Todora Popovića, koja nikad nije istraživana. Vlasnik nam je pričao, da on oruči nailazi na tragove keramike, a poznato je da takvih ostataka ima i na bližnjim njivama. Za vrijeme nastavka revizije na »Crkvini«, srpnja 1951. odvojili smo četiri radnika, da prave pokusni rov na Todorovoj njivi. Rov se udario na istočnoj strani njive, gdje se ona blago uspinje ka kōsi. Pravac rova udaren je koso na širinu njive. Širina rova iznosila je 60 cm, a živica se nalazila na 75 cm dubine. Rov nije naišao ni na kakov grob, ali se nailazilo na krhotine srednjovjekovne keramike, mrvice ogarina i pepela. Nije isključeno, da bi se ovdje radilo i o preostacima, koji bi mogli biti vezani za nastambe, koje su lako mogle biti smještene uz neposredno blizu kōsu.

6. *Pokušaj u bašti Mije Prijića u Biskupiji.* Istočno od »Stupova« nalaze se Prijića kuće, a kod kuće Mije Prijića, u njegovoj bašči, nalaze se grmom obrasli ostaci malih ruševina. Na tom položaju radilo se jedan dan i tom prigodom otkrili su se ostaci jednog zida, na kojemu se nalazi žbuka. Budući da zid i žbuka na njemu ne odaju tipične karakteristike srednjovjekovne konstrukcije, a kako se uokolo nalaze krhotine rimske keramike, odložio se rad za drugu prigodu i bit će izvršen kombiniranim iskapanjem sa klasičnim arheologom.

7. *Grob kod Jaramazove kuće u Biskupiji.* Za vrijeme radova u Biskupiji doznalo se od Jove Jaramaza, da je pri oranju njegove njive traktor naišao na jedan grob i ošteti ga. Ta njiva nalazi se preko puta Jaramazove kuće, uz glavni seoski put, koji vodi u Orlić i zove se »Greblje«. Grob se nalazio na rubu njive u brazdi do Dmitrovićeva vinograda. Istraživanjem se konstatalo, da se radi o srednjovjekovnom grobu ograđenom kamenjem od sedre, poput onih grobova kod »četvrte crkve« u Biskupiji. U grobu se našao muški skelet. Priloga nije bilo. S obzirom na ovaj nalaz kao i na sam naziv njive bit će potrebno izvršiti iskapanja.

8. *Arheološki radovi u Pridrazi kod Novigrada.* U objelodanjenim zabilješkama pod naslovom »Kratak osvrt na prilike i rad muzeja u Kninu« (Starohrvatska prosvjeta, III serija, sv. 1, 1949, str. 391-2) osvrnuli smo se na pronalazak šesteroapsidne starohrvatske crkvice na Mijovilovcu u Pridrazi. Tom prilikom je naglašeno, da iskapanje nije dovršeno, jer je dalji rad omela zima pa rat. Rad se nastavio u svibnju g. 1951. i tada se do kraja izolirala crkva od nasipa, kao i njeno predvorje, pa dva krila prostrane

zgrade, koja se nalazi ispred crkve. Pri radovima na čišćenju nasipa pronašao se ulomak grede sa crkvene pregrade, koji je dekoriran volutama, a na natpisnom polju nalazi se ostatak teksta natpisa što ga označuju slova VTION ... Pronašao se još i fragment kamene prozorske rešetke, pa više česti rimske tegule. Rad na čišćenju bio je olakšan time, što je poslije rata Grga Ostrić, sada konzervator u Zadru, darovao muzeju zemljišnu česticu tik do crkve, te je time bio omogućen brz i jeftin odvoz otkopanoga nasipa, na čemu mu i ovdje hvala. Naime za prvog zahvata g. 1940. rad je znatno bio otežan time, što su se svugdje oko objekta nalazili vinogradi, pa se materijal izvezio na ledinu ispred samog objekta, gdje se dobar dio materijala još i danas nalazi, a ledina se nije istražila. Nije se istražilo ni sjeverno krilo zgrade ispred crkve, jer se u svoje doba nije imao kamo izvoziti materijal. Budući da se na tom položaju nalazi ostataka iz prethrvatskog doba, to će se kombiniranim radom sa stručnim osobljem zadarskog muzeja u dogledno vrijeme dokrajčiti iskapanje i tada će objekt i nalaz kod njega biti publicirani.

Pri arheološkim iskapanjima u g. 1951., koja su vođena pod rukovodstvom pisca ovih redaka uz stalnu pomoć muzejskog asistenta-konzervatora Bartola Petrića, povremeno su davali stručnu pomoć: I. Petricioli, kustos muzeja u Zadru, za čitavo vrijeme rada u Pridrazi, student Dušan Jelovina za nastavka revidiranja na Lopuškoj glavici i na Crkvini u Biskupiji i Nevenka Prosen, direktor Povijesnog muzeja Hrvatske u Zagrebu, za vrijeme radova na Bukorovića podvornicama u istom selu. Fotosnimanje je vršio povremeno Karlo Stühler, fotograf Arheol. muzeja i Konzervatorskog zavoda u Splitu. Pomagač za razne potrebe bio je Ivan Jelovina, čuvar kninske tvrđave.

Ovdje naročito treba istaći susretljivost rukovodstva Aerobaze JNA u Zemuniku, koje se punom spremnošću odazvalo zamolbi, da nam iz aviona načini fotosnimke objekta u Pidrasi. Svima srdačna hvala!

Slučajni nalazi arheoloških predmeta

1. *Knin*. Za gradnje kotarske zgrade u Kninu sabiralo se kamenje od onih zgrada u mjestu, koje su stradale od bombardiranja u prošlom ratu. Zidarski pomoćnik Joka Jelovina, koji je dugo godina bio naš radnik, dok je muzej bio u Kninu, pronašao je ulomak dekoriranog kamenog spomenika u gomili, koja je dospjela na gradilište. Po njegovu kazivanju ova hrpa je potjecala od srušene stare zgrade suda u Kninu. To je ona ista zgrada, u zidovima koje sam, dok je bila cijela, pronašao dva ulomka urešena pleternom plastikom i to objavio u prvom broju III. serije ovog glasila (str. 282). Fragment je od krupnozrnatog bijelog vapnenca. Dimenzije su mu: visina 26 cm, širina 23 cm, a debljina 12 cm. Površina leđa nije određena, pa se vidi, da se krajnja debljina na njemu nije sačuvala. Fragment se u mnogočemu podudara s fragmentom kamenice za sv. vodu, koji je pronađen u Biskupiji, a objelodanio ga je Bulić (Hrvatski spomenici u kninskoj okolici uz ostale suvremene dalmatinske iz dobe narodne hrvatske dinastije, Zagreb 1888, Tabla X, sl. 26), samo što ga on pogrešno pripisuje pluteju (str. 20). Na fragmentu se vide dva polja: gornje, u kojemu ima ostataka dviju voluta

među sobom obrnutog smjera, a rastavlja ih vertikalno rebro sa lišćem u obliku riblje kosti, i donje, na kojem su ostaci niza arkadica sa umetnutim listovima pri njihovu gornjem dijelu (sl. 14).

Budući da je zgrada suda u Kninu bila dosta stara, a nalazila se blizu zgrade »del quartier della cavalleria«, za koju Vinjalić kaže da je građena materijalom sa srušenog Kapitula, nije isključeno, da je i u sudsku zgradu odatle prispio materijal, bilo neposredno sa Kapitula, bilo posredno sa ruševina koje druge bližnje zgrade, koja je bila građena materijalom sa Kapitula. Prema tome pored pomisli, da bi ovaj fragment pripadao kojoj crkvi u Kninu, moramo voditi računa i o drugoj mogućnosti, da bi potjecao iz crkve sv. Bartula na Kapitulju. Fragment je kupljen i nalazi se sada u spremištu Muzeja hrvatskih starina u Splitu.

2. *Pridraga kod Novigrada.* Za radova na Mijovilovcu seljak Šime Zekan, naš radnik pri ranijim iskapanjima, donio je ulomak kapitela, koji je pronašao na svojoj njivi pri potoku južno od seoske crkve sv. Martina. Ulomak je od prostog sitnozrnatog vapnenca, kakav se nalazi u Pridrazi. Fragment je visok 17 cm, širok 13 cm, a debeo 9 cm. Ulomak predstavlja dio kapitela, i to je jedini nalaz kapitela u Pridrazi, iako su tu bile dvije starohrvatske crkve, sv. Martina i sv. Mihovila. Ne može se točno znati, kojoj je od tih dviju crkava naš ulomak pripadao, ali su svi izgledi, da je pripadao crkvi sv. Martina, jer je ona bliža njegovu nalazištu. Fragment je pripadao gornjem dijelu kapitela i na njemu je sačuvana gornja ploha (sl. 15). Pri vrhu se opažaju tragovi plitkog abakusa. U polju ispod abakusa nalazi se kaulikol, koji se korijenom dotiče tordiranog vertikalnog rebra. Na donjem pojasu sačuvalo se lišće, koje se savija ustranu zatvarajući tako slijepe, duguljaste i pri vrhu šiljaste niše. Fragment je otkupljen i nalazi se u spremištu Muzeja hrvatskih starina u Splitu.

3. *Mravince kod Splita.* Naš restaurator klesar Petar Marović pronašao je na položaju Milježevac u Mravincama ulomak donjeg dijela male kamenice za vodu i darovao ga našem muzeju. Ulomak je od sitnozrnatog vapnenca, visok 7 cm, dug 11,5 cm, širok 9 cm. Na unutrašnjoj strani zapažaju se tragovi konkavne udubine, u kojoj je stajala voda. Vanjska strana je ukrašena troprutastim pletrom.

Predlog za iskapanja saveznog značaja u Bribiru

Na Bribirskoj glavici u selu Bribiru kod Skradina postoje goleme ruševine stare Varvarije, na kojoj se nastavio srednjovjekovni život županijskog centra bribirske župe i onda hrvatskih dinasta knezova Bribirskih. U srednjovjekovnim dokumentima spominju se u Bribiru građevni objekti, kao curia i hospitalium, pa osamica za gubavce. Spominju se crkve sv. Marije, sv. Spasa i sv. Ivana, kao i franjevački samostan. Na Bribiru je prebivalo više grana roda Bribirskih, a pored njih spominju se magistri, notari, službenici, krojači, sluga i t. d. Sve to govori, da se na Bribiru nalazilo više nastambi. Bez sumnje je bilo i znatnijih građevina, kad je tu mogao odsjesti kralj Bela IV. g. 1245. Iz dokumenata znamo i to, da su se u crkvi sv. Marije pokapali

knezovi Bribirski. Iz oporuke Pavla II. iz g. 1346. vidimo, kako je bio bogat i kvalitativan dio crkvenog inventara. On sam dariva za ukras crkve sv. Marije srebrne i pozlaćene predmete: veliki križ, ikonu, škrinjicu. Zatim humeral s biserjem i razno skupocjeno ruho, pa crkvene knjige. Posve je razumljivo, da su navedeni podaci kod pionira hrvatske arheologije fra L. Maruna izazvali vatrenu želju za istraživanjem. Stoga je on sredstvima Hrvatskog starinarskog društva u Kninu pokupovao od privatnika malone sve zemljište na Bribirskoj glavici, kojoj površina iznosi oko 70.000 m². Prebrodivši djelomično poteškoće Marun je počeo istraživati na koncu g. 1913. i nastavio rad g. 1914., ali ga u tome spriječio Prvi svjetski rat. U kampanji na Bribiru uz Maruna su učestvovali još i Č. M. Iveković i dr. Mihovil Abramić.

Kroz razdoblje između dva svjetska rata Marun se intenzivno bavio mišlju da nastavi rad, ali do toga više nikada nije došlo. Njegovu namjeru nova uprava muzeja nastoji ostvariti. U traženju putova za postignuće ostvarenja pisac ovih redaka predložio je Koordinacionom odboru arheologa FNRJ, na zasjedanju u Sarajevu dne 17. V. 1951., da se planira iskapanje na Bribiru, koje bi zbog golemog značaja u svemu dobilo savezni sadržaj i oblik. Na sastanku je usvojeno, da se izradi referat i iznese na dnevni red pod posebnom točkom na idućem zasjedanju Odbora, koje će biti u Ljubljani. Dne 17. XI. referat je bio pročitán na zasjedanju u Ljubljani, stavljen na diskusiju, i nakon toga je prihvaćeno, da se pothvatu na Bribiru dade savezni značaj. Ujedno se zatražilo od predlagača, da pošalje predračun za najhitnije radove na Bribiru, koji su u vezi s uvjetima stanovanja ekipe za vršenja pripremnih radova. Prosinca 1951. poslan je aproksimativni predračun za popravak postradale muzejske kuće na Bribirskoj glavici.

Konzervatorski radovi na arheološkim objektima

Imajući pred očima gotovo neoprostive propuste, koji su prije redovno pratili otkrivene ostatke arhitekture, a ti su se sastojali u posvemašnjem nemaru za dalju zaštitu otkrivenog objekta, uprava muzeja stala je na stajalište, da se svaki objekt, koji se pronade, a ima i dalje ostati otvoren, odmah i zaštititi od sukcesivnog propadanja. Prvi objekt, koji se otkrio, a koji je ostao otvoren, jest oratorij na Mijovilovcu u Pridrazi. Budući da je rat spriječio dalji rad, otkriveni dio ostao je nezaštićen za vrijeme rata. U tako malom razdoblju vrijeme, stoka i pastiri već su učinili svoje, te se objekt poslije rata zatekao znatno oštećen. Nestalo je s njega dosta kamenja, a tomu je pomogla i vrlo loša malterna veza, zbog čega se kamenje lako obaralo. Zato se odmah g. 1946. pristupilo sprečavanju daljega rušenja na taj način, što se na mjestima, gdje je malter opao ili bio trošan, lijevalo betonsko mlijeko. Za nastavka arheoloških radova ove godine izvršeno je konačno fugiranje zidova oratorija. Osim toga izvršena je djelomično rekonstrukcija zidova na taj način, što se nadozidivalo na najnižim dijelovima zida, no ne mnogo u visinu, da se ne bi preudicijom isključio koji detalj, kao što bi na pr. bili prozori. Horizontalna površina originalnog i nadozidanog zida zaštićena je betonskom smjesom; beton se lijevao oko površinskog kamenja tako, da to kamenje iz njega strši. Time se izbjegla neukusna betonska kapa,

a zid ipak zaštitio tako, da voda laganim padom otječe s površine niz fuge. Između originalnog i dograđenog zida ostavljena je diskontinuitetna linija, da se vidljivo razlikuje originalno od dogradnje. Ta linija je postignuta na taj način, što se tu nisu fugirali malterni spojevi, nego je ostavljena kontinuirana udubina. To polučuje vrlo efektan dojam, te se čini, kao da se dograđeno može u bloku podići i tako rastaviti od originalnog zida. Ovom prigodom inkorporirala se objektu darovana čestica, te se sav prostor koji leži sjeverno i istočno od oratorija, ogradio suhozidom, da se spriječi ispaša, zbog koje najčešće dolazi do ugrožavanja objekta. Nastavak na zaštićivanju provest će se za idućih arheoloških radova.

Na sličan način postupilo se i sa ostacima crkve na Stupovima u Biskupiji, koji zbog utvrđene historijske važnosti moraju zauvijek ostati otkriveni. Za vrijeme naprijed spomenutih arheoloških radova u Biskupiji izvršilo se i konzerviranje ostataka zidova bazilike uz materijalnu pomoć Konzervatorskog zavoda za Dalmaciju. No zbog nedovoljne subvencije rad se nije mogao izvršiti do kraja; ostao je mali dio, da se dovrši iduće godine.

Ovdje nam je napomenuti, da nije bilo probitačno izvršiti konzerviranje novopronađenih ostataka objekta u Brnazima kod Sinja zato, što se predvidjelo, da će ostaci nestati. Stvar je u tomu, što ostaci zidova šesteroapsidne starohrvatske crkvice leže na osamljenoj glavici, na kojoj se vadi pijesak za beton. Nagli porast građevne djelatnosti u Sinju očito je signalizirao nestajanje glavice i svega na njoj. Stoga je direktor muzeja više puta skrenuo pažnju na tu činjenicu Konzervatorskom zavodu u nastojanju, da se eksploatacija zaustavi. Tek u tom slučaju bilo bi zajamčeno, da će tragovi ostati i onda bi bilo razloga, da se pristupi konzerviranju. No eksploatacija žala intenzivno traje, pa glavica i s njom ostaci crkve iz dana u dan nestaju.

Radovi na rekonstrukciji i restauraciji kamenih spomenika u spremištu muzeja

Godine 1951. radilo se intenzivno na spajanju (restauraciji) kamenih spomenika kao i na rekonstrukciji nekih oblika, za koje su postojali pouzdani elementi. Još uvijek se po provizornom lapidariju traže fragmenti, da bi im se pronašle pripadajuće cjeline i tako usput otkrilo porijeklo, jer u muzeju ima dosta predmeta, naročito kovinskih, za koje se ne zna odakle su. Taj rad već godinama traje i zadaje mnogo glavobolje zbog nijemih ili škratih, pa i nepouzdanih podataka. Kao ilustraciju otežanog rada iznijet ću ovdje najizrazitiji primjer. F. Radić u prilogu »Tragovi crkvice na Lopuškoj glavici kod Knina« (Starohrvatska prosvjeta VII, str. 35–36) objelodanio je (pod brojem 21) vrh tegurija, kojemu pripisuje nalaz na Lopuškoj glavici. Taj isti ulomak ima na leđima signaturu porijekla »Bu. O.«, što bi se moglo primijeniti na dva stara radilišta: Bu(latovu) O(ranicu) ili Bu(korovića) O(ranicu). Dakle signatura porijekla ni u kojem slučaju ne slaže se s Radićevom oznakom, da je ulomak s Lopuške glavice. Radom na istraživanju pripadnosti pojedinih fragmenata konstatiralo se, da se po izradi, dimenzijama, materijalu i, što je glavno, po frakturi ovaj vrh tegurija veže s neposrednim nastavkom, ali taj opet ima treću oznaku porijekla. Sa strane tog fragmenta

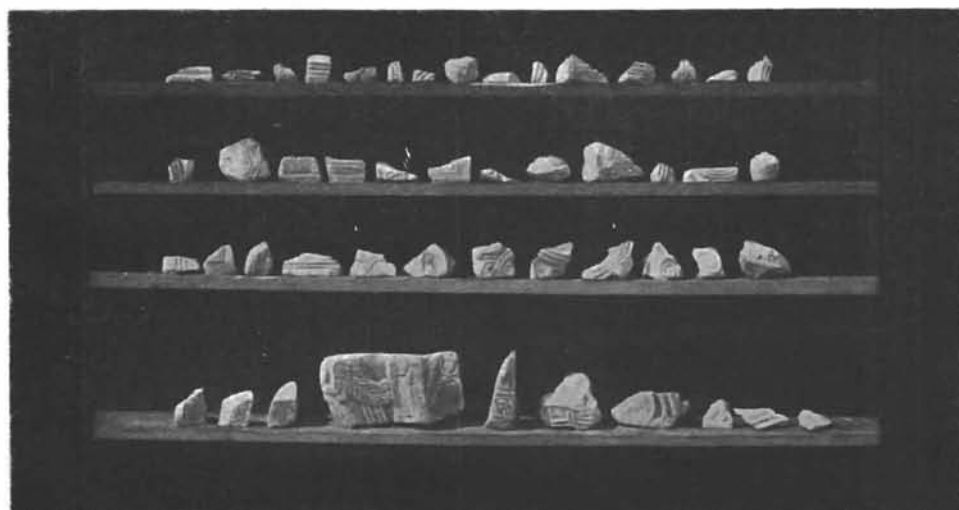
piše K. B. B. što znači K(atića) B(ajami) B(iskupija). Na ovaj fragment nadovezuju se na isti način dva druga s oznakom porijekla B. G. = B(iskupija) G(roblje), i to je četvrta oznaka porijekla. Na ove se opet po istim osobinama veže veći fragment sa oznakom E, što ne označuje porijeklo. Konačno se na ovaj fragment vežu još dva druga i na njima je oznaka porijekla S = S(tupovi). Dakle pet oznaka porijekla za jedan dio tegurija! (Vidi sl. 19). Zaista nije pred malu nepriliku stavljen onaj, koji nastoji u takvu baštinu unijeti reda i sistema, jer pored truda na pronalaženju organske pripadnosti fragmenata nastaje pitanje, kojoj od pet signatura porijekla može povjerovati. U konkretnom slučaju možemo se pomoći samo traženjem analogije u drugom materijalu sa utvrđenim porijeklom. Budući da materijal i tehnika obrade dekora nalazi analogiju jedino sa preostacima, koji su pronađeni na Stupovima, onda ova strana tegurija pripada bazilici na Stupovima u Biskupiji, što znači, da je vjerna bila oznaka signature samo na posljednja dva fragmenta. Da se ipak ne bi držalo vjerojatnim, da je materijal davnim raznošenjem sa porušenih crkvi u Biskupiji prispio na signirane lokalitete, moramo upozoriti na činjenicu, da se signatura postavljala mnogo kasnije, preko dvadeset godina poslije pronalaska. Prije toga porijeklo se znalo prema položaju u postavi muzeja, jer se sve, što je pronađeno na jednom lokalitetu, postavljalo zasebno. S druge strane pronalazač se početka dobro sjećao porijekla svakog kamena, no kad se kamenje gomilalo, pa onda zbog čišćenja, obrađivanja, fotografiranja i tomu slično, poremetio se red, a sjećanje popuštalo, moralo je doći do brkanja, te je već g. 1903. Radić zamijenio lokalitet Stupova sa Lopuškom glavicom.

Radom na prepoznavanju pripadnosti pronašlo se ove godine opet nekoliko fragmenata, koji se vežu, a takav jedan se dobio (donji dio anđela, simbola evanđeliste Mateja) nastavkom revizije na Crkvini. Klesar-restaurator Marović izvršio je restauraciju i rekonstrukciju nekih arhitektonskih dijelova, koje ovdje u fotoreprodukcijama registriramo (sl. 20–28).

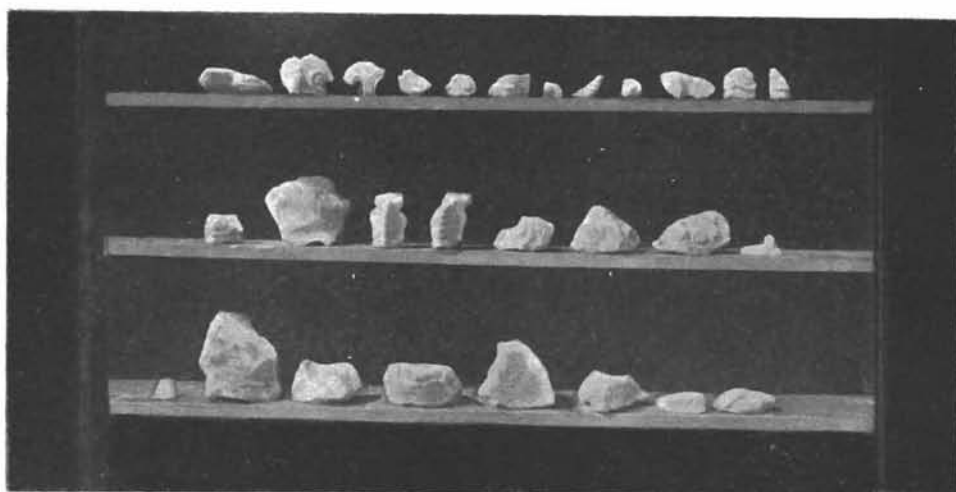
Stipe Gunjača: Rad Muzeja hrvatskih starina u g. 1951.

Sl. 1. Adaptirane nepoželjne zgrade za Muzej hrvatskih starina u Splitu (zgrade koje se krovom dotiču vestibula Dioklecijanove palače)

Sl. 2. Nalaz arhitektonskih dekoriranih ulomčića pri revidiranju iskopina na Stupovima u Biskupiji 1950-51.

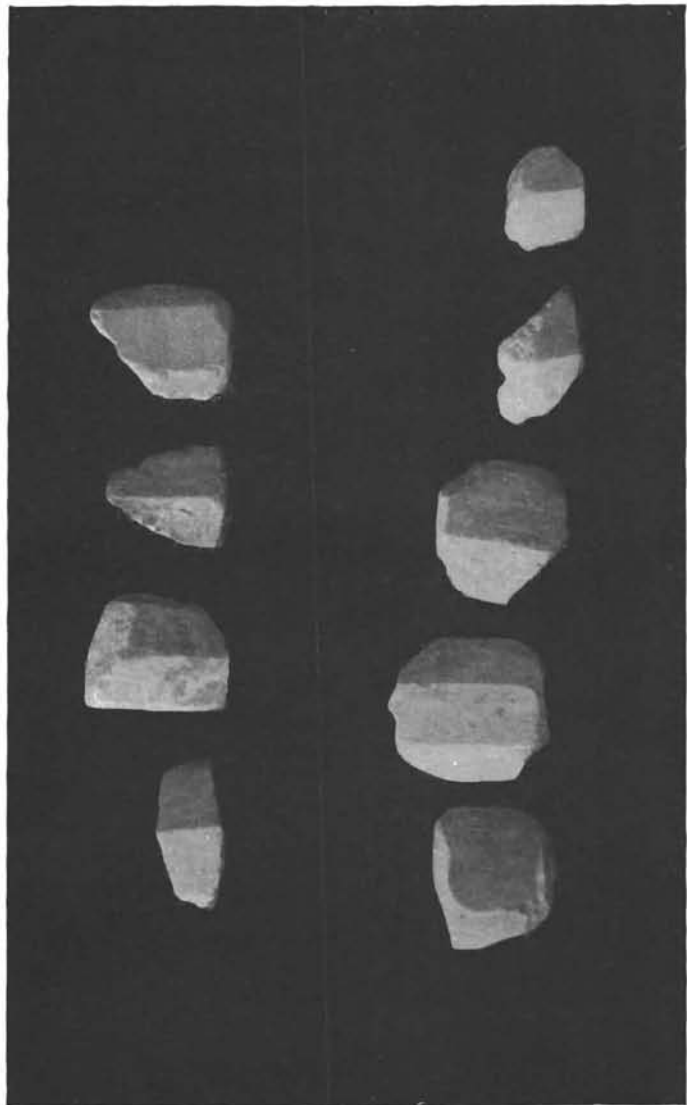

Sl. 3. Nalaz dijelova kapitela na Stupovima za revizije 1950–1951.

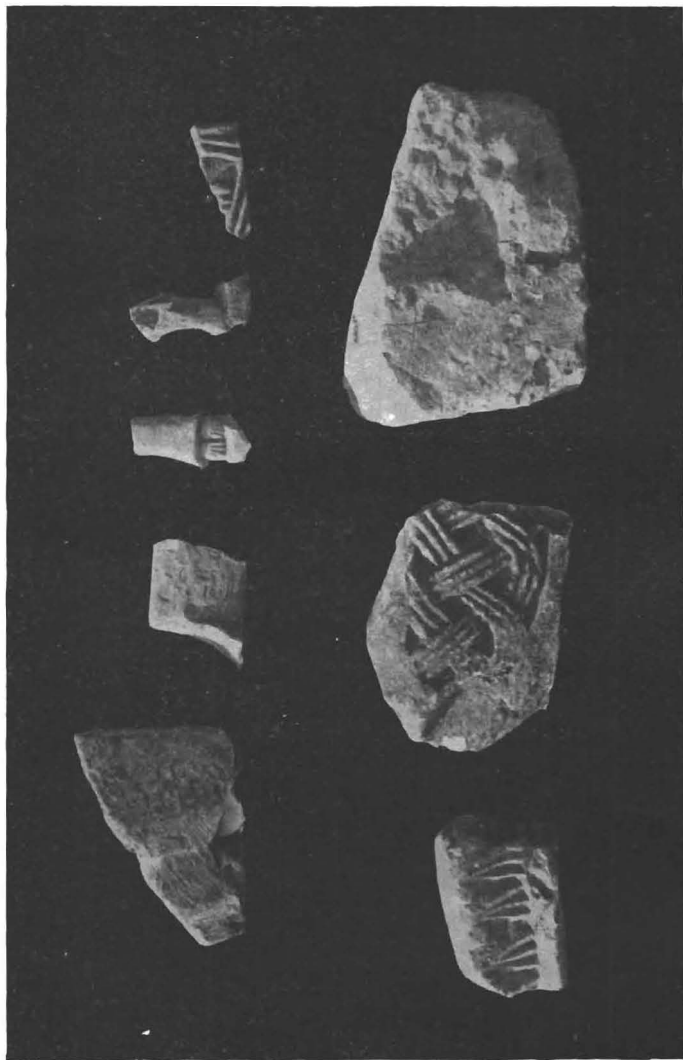
Sl. 4. Nalaz arhitektonskih ulomaka na Stupovima za revizije g. 1950–51.

Stipe Gunjača: Rad Muzeja hrvatskih starina u g. 1951.

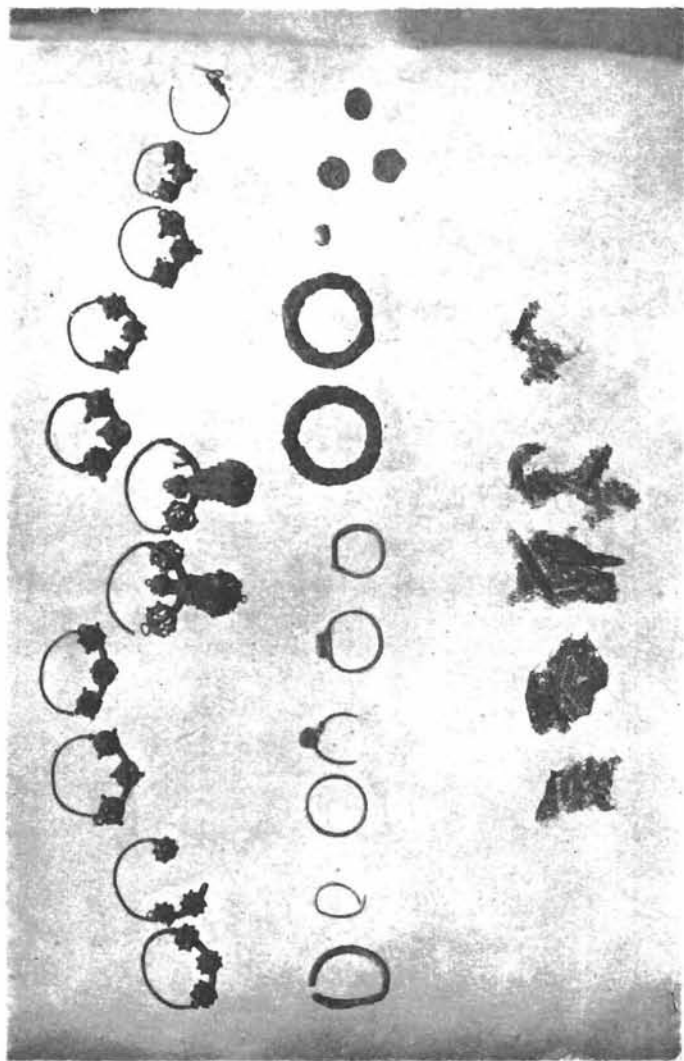
Sl. 5. Nalaz ulomaka oktogonalnih kolona za revizije na Stupovima g. 1950-51.

Stipe Gurić: Rad Muzeja hrvatskih starina u g. 1951.

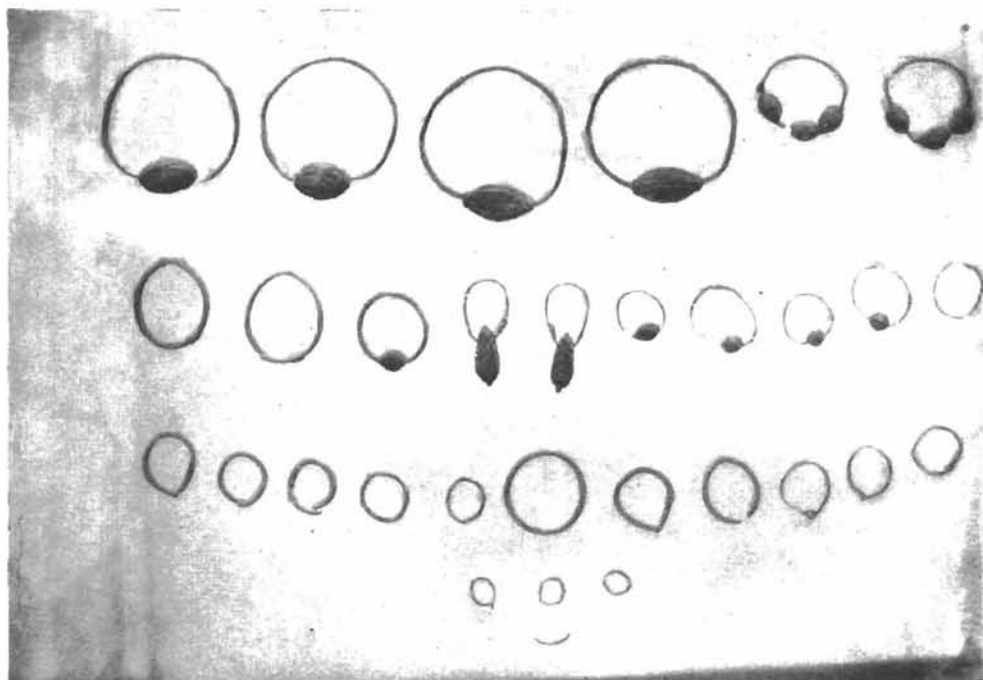

Sl. 6. Pronađeni arhitektonski ulomci pri nastavku revizije na »Crkvi« u Biskupiji g. 1951.

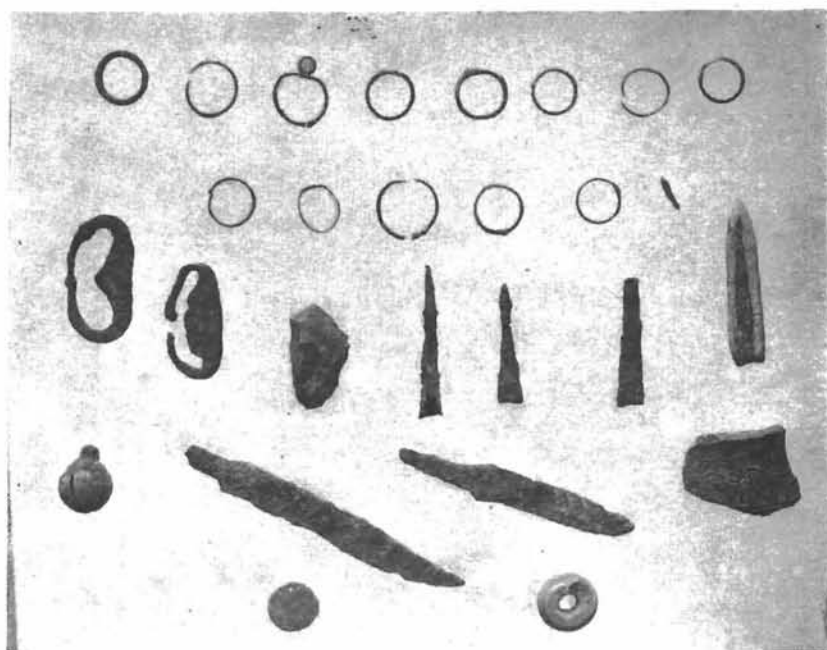
Stipe Gunjača: Rad Muzeja hrvatskih starina u g. 1951.

Sl. 7. Grobni prilozci pronadjeni pri nastavku revizije na »Crkvinu« u Biskupiji, g. 1951.
(Naušnice, karlike, prstenje, koluti, novci i ostaci tkanine)

Sl. 8. Nalaz naušnica i karika na Bukorovića podvornicama g. 1951.

Sl. 9. Nalaz prstenja, kresiva, kremena, i dr. na Bukoroviću podvornicama g. 1951.

Stipe Gunjača: Rad Muzeja hrvatskih starina u g. 1951.

Sl. 10. Starohrvatski lonci pronađeni na Bukorovića podvornicama u Biskupiji g. 1951.

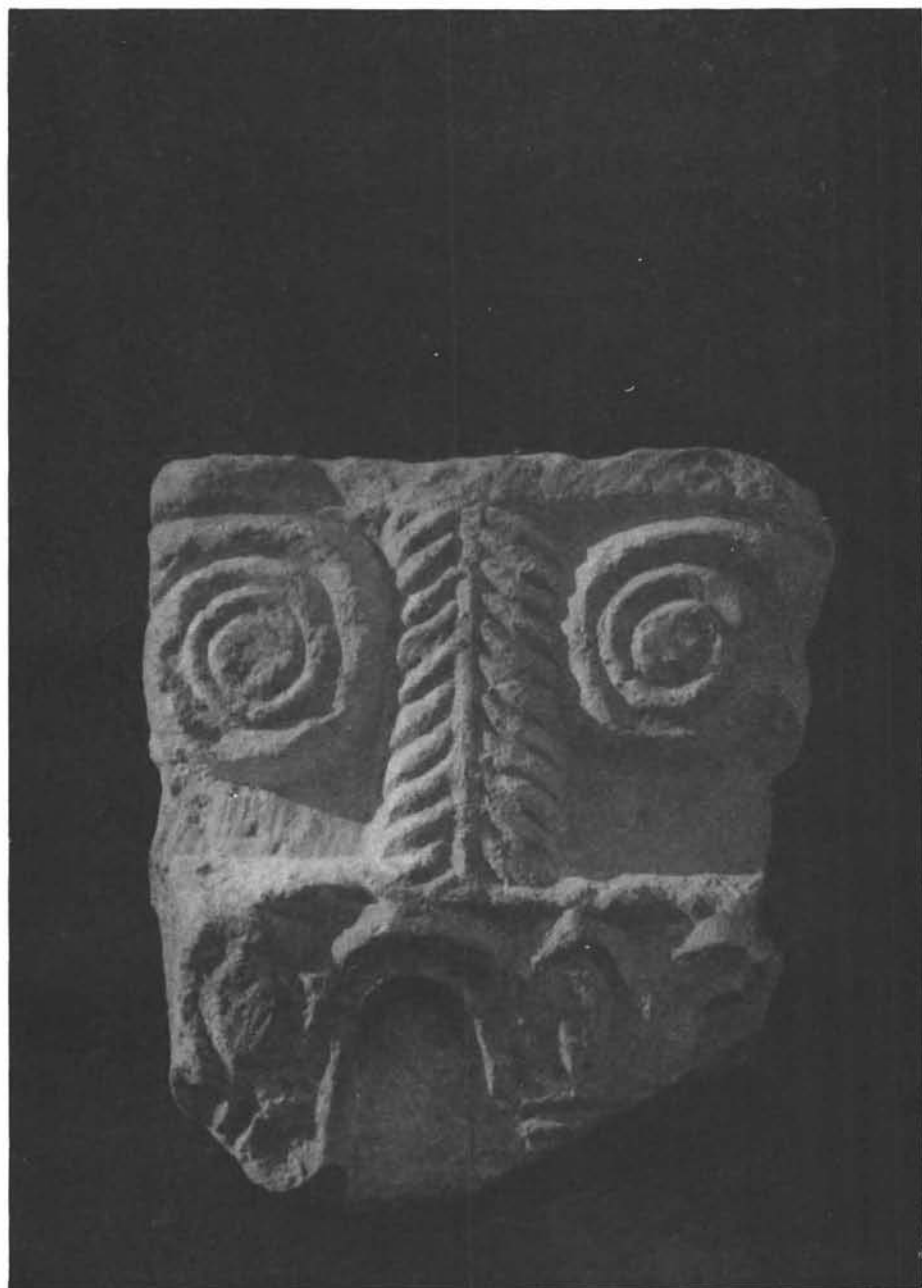
Sl. 11. Odgrnuti zid u bašči Mije Prijića u Biskupiji g. 1951.

*Sl. 12. Šesteroapsidni oratorij na Mijovilovcu u Pidrrazi, otkriven 1940., restauriran 1951.
(avionski snimak)*

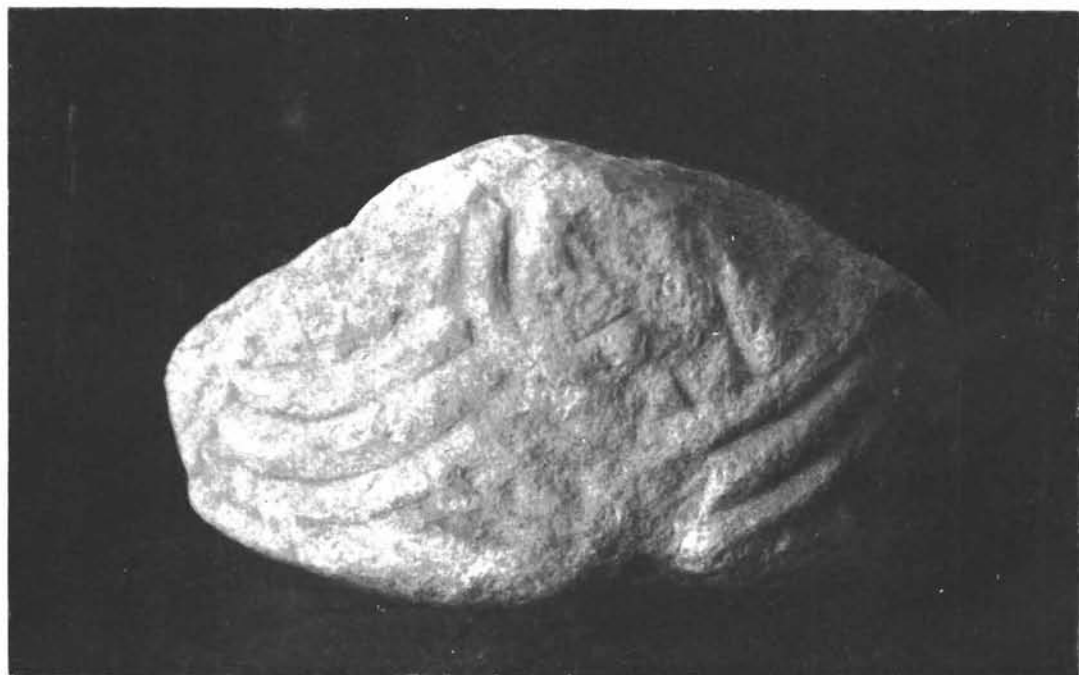
Sl. 13. Ulomak grede s natpisom ...UTION... i ulomak transene iz Pidrrage

Sl. 14. Fragment kamenice za sv. vodu (?) pronađen u Kninu

Sl. 15. Fragment kapitela iz Pridrage

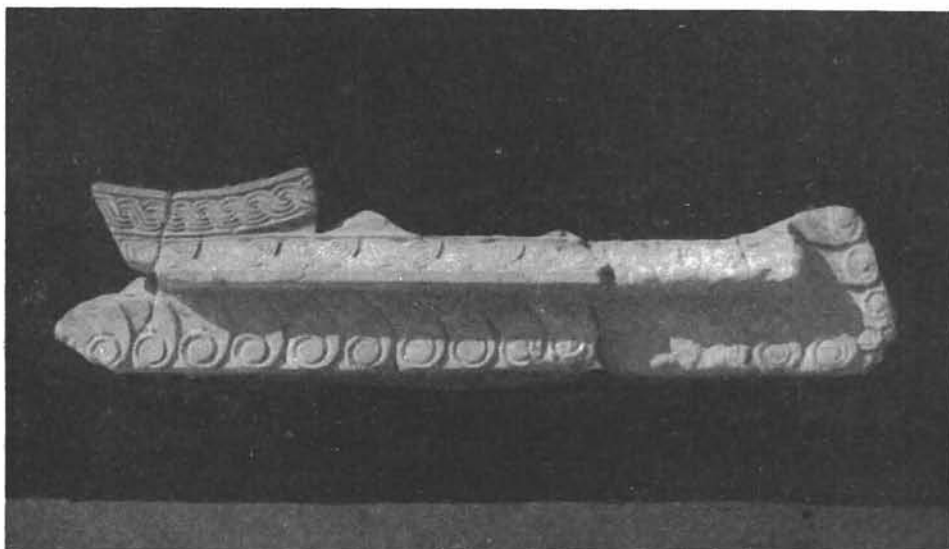

Sl. 16. Fragment kamenice iz Mravinaca

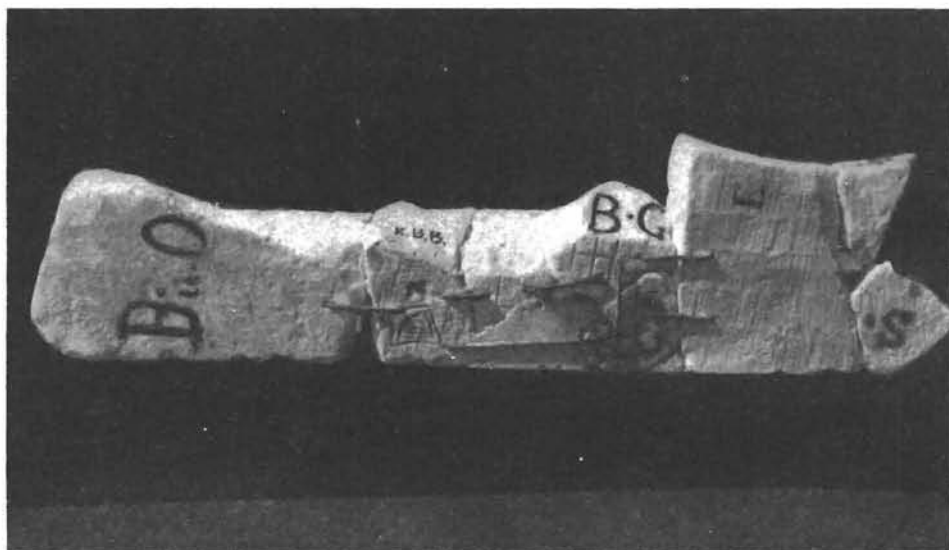
Stipe Gunjača: Rad Muzeja hrvatskih starina u g. 1951.

Sl. 17. Nestajanje glavice s ostacima starohrvatske crkve u Brnazima kod Sinja

Sl. 18. Sastavljeni rub tegurija sa Stupova

Sl. 19. Pojedina tegurija sa Stupova (na sl. 18.) nosi različite i krive oznake porijekla

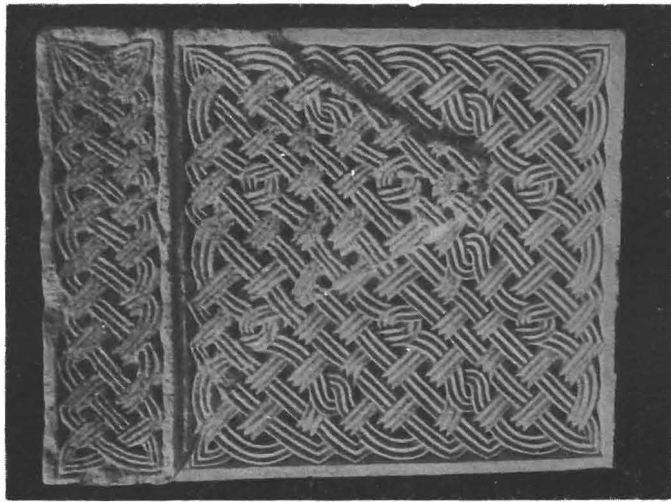
Sl. 20. Rekonstrukcija perforirane kamenice iz bazilike na »Crkvini« u Biskupiji, u koju se vjerojatno ulagao sud od mjedi (luteus, bacile)

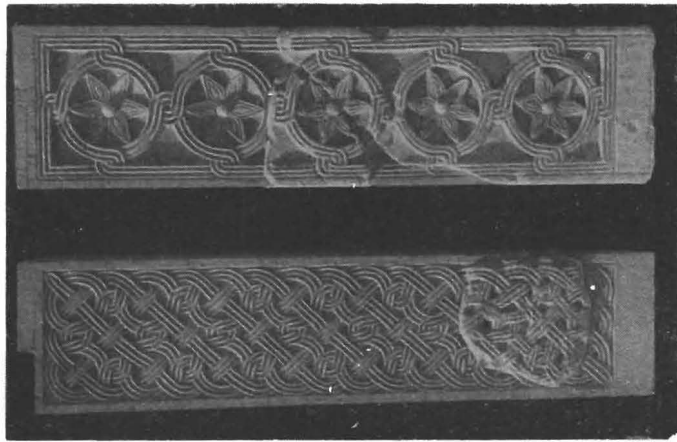
*Sl. 21. Restaurirani i rekonstruirani pilastar
iz Kninske tvrđave*

Sl. 22. Restaurirani i rekonstruirani plutej iz oratorija
na Mijovilovcu u Pidrasi kod Novigrada

Sl. 23. Rekonstruirani plutej iz oratorija na
Mijovitorcu u Pridrazi kod Novigrada

Sl. 24. Restaurirani i rekonstruirani
pilastr iz bazilike na »Crkvini«
u Biskupiji

Stipe Gunjača: Rad Muzeja hrvatskih starina u g. 1951.

Sl. 25. Rekonstruirani pilastri iz bazilike
na »Crkvinici« u Biskupiji

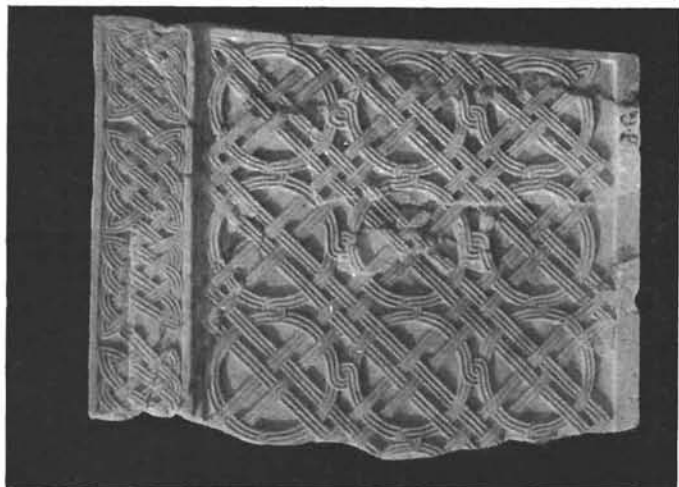

Sl. 26. Rekonstruirani pilastri iz bazilike
na »Crkvinici« u Biskupiji

Stipe Gunića: Rad Muzeja hrvatskih starina u g. 1951.

Sl. 27. Restaurirani i rekonstruirani pilastri iz bazilike na »Crkvini« u Biskupiji

Sl. 28. Restauriran i djelomično rekonstruiran plutej iz bazilike na »Crkvini« u Biskupiji